

DOMONKOS-RENDI MAGYAR KÓDEXEK.

(Első közlemény.)

A kódex-családok között tudvalevőleg legnépesebb és igen jelentős a dömés és ferences-kódexek csoportja. Böröcz Marcell 20 ferences és 12 domonkos eredetű kódexet említ.¹ Vargha Damján 19 ferences és 14 domonkos-kódexet mutat ki.² Karácsonyi János szintén 19 ferences eredetű magyar nyelvemléket sorol fel.³ Ez a számarány azonban még eltolódik a Domonkos-rend javára. A magyar Domonkos-rend mind a kódexek számára, mind azok értékére nézve sokkal jelentősebb működést fejtett ki a magyar irodalom megalapozásában s a magyar nyelv művelésében és fejlesztésében, mint eddig hitte és tanította a magyar irodalomtörténet. A kolostori irodalom legszorgalmasabb művelői, termékeinek legbuzgóbb másolói s megőrzői nálunk a domonkosrendiek voltak. Könyvmásoló buzgóságukkal s a szépen kiállított írott könyvek szeretetével különösen kiváltak a margitszigeti Domokos-apácák. Összeköttetésben álltak a könyvmásolás dolgában szintén jeleskedő óbudai klarissza apácákkal is.

Minderre nagyobb részt utaltam már *Magyar kódex-családok* c. tanulmányomban, más alkalomra ígérve a tétel részletes kifejtését.⁴ Ezt a régi ígéretet óhajtom most végre beváltani:

Irodalom. Gyakrabban használt és idézett művek: 1. Horváth Cyrill. *A Margitsziget és kódex-irodalma.* (Magy. Szemle, 1894. évf. 254—55. és 265—67. l.) — 2. Némethy Lajos: *Adatok Árpádházi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez.* Budapest, 1884. (A külső borítéklap teljesebb címe: *Adatok Árpádházi Boldog Margit történetéhez. Ereklýire vonatkozólag Némethy Lajos-tól. Szentéavatása és cultusára vonatkozólag Fraknoi Vilmos-tól.* Bpest 1885. — Némethy tanulmánya javarészt megjelent a Religio 1884. évfolyamában. — Rövidítve így idézem: N.) — 3. Timár Kálmán: *Prémontrei kódexek.* Kalocsa, 1924. (Rövidítve: T.) — 4. Vargha Damján: *A Domonkos-rend érdeme a magyar irodalom megalapozásában.* (Sz. István Akadémia Értesítője. 1916.

¹ Böröcz Marcell: *Ferencesek a középkori magyar irodalomban.* Bécs 56. l.

² VE 229., VA 106. l.

³ Karácsonyi: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig.* Bpest 1923—24. II. k. 586—607. l.

⁴IK. 1927. 217. l.

103—122. l. — Röviden: VA.) — 5. Vargha Damján: *A Szent Domonkos-rend és a magyar kódexirodalom.* (Horváth Sándor: *A Szent Domonkos-rend multjából és jelenéből.* Bpest, 1916. 222—256. l. — Röviden: VE.)

1. A domonkosrendi kódexek családfája.

A magyar kódexirodalom termékei iránt tanusított érdeklődés visszanyúlik egészen a XVII. századig. S érdekes, hogy éppen domonkosrendi magyar kódexek iránt nyilvánul meg először ez az érdeklődés. Ferrari Zsigmond (1589—1647) olasz származású domonkosrendi szerzetes, a magyar Domonkos-rend történetírója s a rend újjászervezője Magyarországon a XVII. században, az első író, aki magyar kódexek, nevezetesen domonkosrendi kódexek után kutat és érdeklődik. Ferrari két domonkosrendi magyar kódexről ad számot: a Margit-legendáról s Váczi Pál szabályzat-fordításáról, a Birk-k-ről,¹ amelynek Ferrari 1635-ben ráakadt akkor még meglevő teljes példányára s a kéziratot is megszerezte és magával vitte.²

A domonkosrendi magyar kódexeket először Horvát István vette számba. Ő a következő domonkos kódexeket ismertette: 1. Margit-legendá, 2. Winkler-, 3. Gömör-y-k., 4. Sz. Domonkos-élete, 5. Horvát-k.³ Utána nagy lépéssel vitte előre a domonkos-k-ek ismeretét Némethy Lajos egy még 1885-ben megjelent, igen értékes, de az irodalomtörténetírók részéről észre nem vett munkájában.⁴ 12 domonkos-kódexet sorol föl; nagyobb részt a margitszigeti kolostor részére készültek. Ezek: Domonkos-apácák szabályai (v. i. a Birk-k.), Apor-, Cornides-k. (az eredetileg hozzátartozó Bod-k., Apostolok méltósága, Példák könyve, Sándor-k-szel egyetemben), Sz. Margit élete, Gömör-y-k., Sz. Domonkos élete, Horvát-, Érsekújvári-k. Ezek közül az Apor-k. prémontrei kódexnek bizonyul, a többi 11 kódex azonban valóban a margitszigeti kolostor részére készült. 13 kódexről nem tudta megállapítani vajon azok domonkos vagy ferences (klarissza-) eredetűek-e. Ezek: Winkler-, Döbrentei-, Nádor- és Simor-k., Nagyszombati-, Czech-, Jordánszky-, Pozsonyi-, Keszthelyi-, Thewrewk-, Kriza-, Guary-, Gyöngyösi-k. (Ezek közül domonkos jellegűnek bizonyul a Winkler-, Thewrewk- és Kriza-k. Lehet,

¹ Ferrarius Sigismundus: *De rebus Hungaricae Provinciae ordinis praedicatorum.* Bécs, 1637. 220., 352., 449. és 529. l. (Ferrari munkáját ismerteti Rössler Mária Irén: *Magyar domonkosrendi példák és legendák.* Kassa, 1927.)

² Ferrari i. m. 449. és 529. l. — N. 197. l. — A bécsi domonkos kolostor levéltára rendezés alatt áll. Ott még előkerülhetnek a Ferrari gyűjtötte kéziratok, esetleg a Birk-k. teljes példánya is.

³ Horvát I.: *A' Magyar Nyelv régi Maradványairól.* (Tudományos Gyűjtemény. 1835. és 1836. évf.)

⁴ N. 197—206. l.

hogy domonkos jellegű a Jordánszky-k., a Czech-k. pedig utólag került Domonkos-apácák birtokába.)

Némethy gondosan összegyűjtött és mérlegelt mindent, mit akkor tudtak a kódexekről. Megjelenésekor tehát igen figyelemreméltó tanulmány volt ez a könyv, de még ma is haszonnal forgathatjuk.¹

Kétségtelenül érdeméül tudható be, hogy kellő figyelemmel volt az apácák és a kódexek vándorlására, s észrevette, hogy a nyulakszigetebeli domonkos s az óbudai klarissza kolostor kódexmásolói között lehetett valami összeköttetés, és azt is kiemeli, hogy a jeles könyvmásolók hírében álló pálosok közül is dolgoztak egyesek (pl. Tetemy Pál) a margitszigeti Domonkos-apácák számára.

Volf György, nyelvemlékeink érdemes kiadója, a Nytár köteteihez írt bevezetéseiben összesen 13 kódexet tulajdonít a domonkosoknak. A Némethytől felsoroltakhoz hozzácsatolja Winkler-, Thewrewk-, Kriza-kódexet, de elhagyja a Birk-k-et és joggal az Apor-k-et. Véleménye szerint vándorlásuk folyamán esetleg Domonkos-apácák birtokába juthattak: a Döbrentei- és a Kulcsár-k.

Teljes tudományos vértézzel Vargha Damján foglalkozott a domonkos-kódexek csoportjával. Szinte egyidejűleg megjelent két tanulmányában² sorra vette a domonkos eredetű kódexeket. Szerinte: a) *kétségtelenül* hitelesen megállapítható domonkos kódexek: 1. Birk-k., 2. Margit-legenda, 3. Példák könyve, 4. Cornides-k., 5. Domonkos-legenda, 6. Horvát-, 7. Érsekújvári-, 8. Kriza-k.;

b) *valószínűleg* domonkos eredetű kódexek: 1. Apostolok méltósága. 2. Sándor. k.;

c) *lehetséges*, hogy domonkos eredetűek: 1. Thewrewk-, 2. Nagyszombati-, 3. Kulcsár-, 4. Bod-k.

Vargha összeállítása még sok tekintetben változást szenved s pótlásra szorul. A Gömör- és Winkler-k. domonkos eredetét már régebben pontosan meghatározták.³ Továbbá tanulmányának megjelenése óta Jakubovich Emil és Karácsonyi János kimutatták a Nagyszombati-k. ferences jellegét.⁴ E sorok írója pedig már 1914-ben rámutatott arra, hogy a Kulcsár-k. másolója, Pápai Pál, ferencendi szerzetes volt.⁵ Ez a megállapítás elkerülte Vargha figyelmét. Gragger Róbert az általa fölfedezett s *Ómagyar Mária-siralomnak* keresztelt

¹ Megállapításai közül természetesen nem egy ma már nem állja meg a helyét, pl. hogy az Ehrenfeld-Jókai-k. Nagyváradi vidékén készült.

² VA és VÉ.

³ Pl. Horvát István (Tudom. Gyűjtem. 1835. VI. 117. l. és X. 105. l.) — RMNy. IV. k. II. r. IV. és IV., VII. l.

⁴ M. Nyelv 1918. 12. l. — Karácsonyi i. m. II. k. 596. l.

⁵ Irodalomtört. 1914.

XIII. századi magyar nyelvemlékről lehetségesnek tartja, hogy domonkos eredetű.¹ Már ezek alapján lemegy Vargha 14 domonkos-kódexéből kettő, viszont hozzájárul három. Így a domonkos eredetű kódexek száma máris fölszaporodik 15-re.

A magam kutatásai is gyarapítják egy-két darabbal a domonkos eredetű kódexek számát. E szerint következőképpen bővülnek a domonkos-kódexek Vargha által összeállított csoportjai.

a) csoport: 1. Birk-, 2. Winkler-k. 3. Margit-l. 4. Példák könyve. 5. Cornides-, 6. Gömör-k. 7. Domonkos-l. 8. Apostolok méltósága. 9. Horvát-, 10. Érsekújvári-, 11. Kriza-k.;

b) csoport: 1. Krisztina-l. 2. Bod-, 3. Sándor-, 4. Thewrewk-k.;

c) csoport: 1. Ómagyar Mária-siralom, 2. Jordánszky-k.;

Ez összesen 17 kódex az eddigi 14 domonkos kódex-szel szemben². De új csoportok is járulnak a meglevőekhez:

d) ferences kódexekkel érintkező domonkos-kódexek: 1. Winkler-, 2. Példák könyve. 3. Virginia-, 4. Bod-, 5. Érsekújvári-k.

e) Valószínűleg Domonkos-apácák birtokába jutott pálos eredetű kódexek: 1. Czech-, 2. Festetics-k.

Ezeket a pótlásokat és változtatásokat alább részletesen megokolom.

2. Kétségtelenül domonkos eredetű kódexek.

A legnagyobb eltérés Vargha csoportosítása és az enyém között, hogy visszaiktatom a teljes jogú domonkos-kódexek közé azt a két kódexet, a Winkler- és Gömör-k-et, amelyeknek domonkos jellegét már Volf György — sőt előtte Horvát István is — elég pontosan és szabatosan megállapította.³ Vargha D. figyelmét elkerülte ez a megállapítás s egyetlen szóval sem említi e két kódexet. Magam mindkettőről eddig még kiadatlan önálló tanulmányt írtam — fontosabb megállapításait alábbiakban felhasználom. Harmadik kódexnek hozzájárul az Apostolok méltósága.

a) A Winkler-kódex.

E kódexet majd klarissza, majd domonkos-kódexnek mondják az irodalomtörténet kutatói. Pedig erre az ingadozásra nincs ok. A kódex domonkos jellegét a kódex latin imádságainak tartalmából Horvát István már 1835-ben helyesen meg-

¹ Gragger R.: *Ómagyar Máriasiralom*. Bpest 1923. 8. l.

² V. ö. IK. 1927. 218. l.

³ A Wi. (RMNy IV. k. II. r. IV. l.) és Göm.-k. (Nyár XI. k. XXIV. és XXVI. l.) kiadásához írt bevezetésben. (Horvát dolgozatára már előbb hivatkoztam.)

állapította s meggyőzően indokolta, hogy a kódex Domonkos-apácák használatára készült.¹ Vargha Damjánt megtévesztette a Nytár, melynek II. kötete elé fölöttébb szükséztű előszót írt Volf s a kódex jellegéről sem nyilatkozott. Valóban a kódex domonkos jellegét kétséget kizáró módon igazolják a kódex kiadatlan latin liturgikus imádságai, melyek kivétel nélkül breviáriumi imádságok.

A kódex latin imádságai között a 21. lapon kezdődik egy letenye, az ú. n. *Letania maior*, melyhez a 26. lap 5. sorától a 32. lap 6. soráig az imádságoknak és könyörgéseknek egész sorozata csatlakozik. A letenyét s a hozzátartozó imádságokat a Domonkos-rend is a karimádság alatt szokta végezni. Szövegüket megtaláljuk kézíratos vagy nyomtatott domonkosrendi breviáriumban (*Psalterium* vagy *Breviarium Praedicatorum*) egyaránt. A kódexnek ez a része tehát értékes liturgikus emléke a magyar Domonkos-rendnek. A Wi.-k. szövege annyiban különbözik a hivatalos domonkos breviárium szövegétől, hogy a letenyéből elhagyja a szentek neveit, meg hogy az úgyszólván azonos szövegű és sorrendű imádságok közé beiktatja a domonkosrendi szentekhez (Sz. Domonkos, Veronai Sz. Péter, Aquinói Sz. Tamás, Ferreri Sz. Vince, Sziénai Sz. Katalin) intézett könyörgéseket. Ez utóbbiak (pl. Sz. Tamás, Vince és Katalin imádsága) többnyire úgynevezett collecták, az Egyház hivatalos, liturgikus könyörgése az illető szentekhez.

Ezek a könyörgések már maguk is elárulják a kódex domonkos jellegét, de egészen kétségtelenné teszi, hogy Sz. Domonkos neve megvan a *Confiteor*, vagyis a közgyónás szövegében. A *Confiteor* kétféle szöveggel fordul elő, melyet párhuzamosan közlök:

57. lap 12—17 sor:

Confiteor deo et beate marie virgini et beato Dominico et omnibus sanctis et tibi pater quia peccavi nimis cogitatione locutione opere ommissione. Mea culpa precor te ora pro me.

Pro se (58 l. 12—17 s. 59. l. 1—5 s.)

Confiteor deo et beate marie virgini et beato dominico et omnibus sanctis Quia peccavi nimis cogitatione locutione opere et ommissione mea culpa precor beatam mariam virginem beatum dominicum et omnes sanctos orare pro me peccatrice.

Ez a domonkosrendi *Confiteor*. A domonkosok ezt a *Confiteor*t használják mind a misében, mind a papi zsolozsmában. A baloldali szöveget a közös karimádságkor használják, a jobboldali szöveget, mikor a rend tagok egymagukban mondják a breviáriumban.

A domonkosrendi latin liturgikus imádságokban bővelkedő kódex, mint a domonkosrendi liturgiának egyik régi

¹ Tud. Gyűjtem. 1835. VI. 117. l.

forrása, fel fogja kelteni a nemzetközi tudósvilág érdeklődését¹ is; a külföld szempontjából is értékes, nemcsak mint magyar nyelvemlék.

A kódex domonkos jellegével látszólag ellentétben van, hogy a *Mária-siralomban* ezt az utalást találjuk: ug mondh zenth Bernardinus atyank. (75°.) Ugyanilyen utalás van az 1508-ból való, ferences jellegű Nádor-kódexben (343³³.) A kódex nyilván a ferencesrendi Sziénai Sz. Bernardinra gondol, de — úgy látszik — azt is összetéveszthette Sz. Bernáttal. Sziénai Sz. Bernardint természetesen csakis ferences író tisztelhetette meg «atyánk»-nak. Hogy került már most bele ez a megtisztelő jelző a domonkos eredetű Wi.-k-be? A dolog nyitja az, hogy a Wi.-k. két szövegegysége, a *Passió* és a *Mária-siralom*, egyező a Nád.-k. szövegével. Mindkettő közös eredetinek másolata s ebből a ferences alapszövegből került a «zenth Bernardinus atyank» jelzés a Wi.-k-be. Benne felejtették a másolt szövegben, de különösebb jelentősége nincs a dolognak, legalább is a kódex jellegét illetőleg. Csak annyit bizonyít ez az utalás, hogy a Wi.-k. is bele tartozik a ferences- (klarissza-) kódexekkel érintkező domonkos-kódexek csoportjába.²

A Wi.-k. másolóinak keltezése ismételten is föltünteteti az 1506. évszámot. Így a kódex korra nézve a második a kétségtelen domonkos-kódexek sorában. Az 1474-ből való Birk.-k. után következik s néhány évvel megrövidíti azt a nagy időközt, mely 1474-től 1510-ig, a Marg.-k. és Péld. könyvének évszámáig mutatkozik a domonkos-rendi-kódexek családfáján.

A kódex a margitszigeti Domonkos-apácák részére készült. Tanúsítja ezt a kódexnek a Göm.-k.-szel való szoros kapcsolata is. A Wi.-k.-nek eredetileg üresen hagyott 32. lapjára egy későbbi kéz (2. kéz) imádságot jegyzett be s annak kezdősorát a 44. lapon is megismételte. Az imádság szövegét a Göm.-k. 14—15. lapjáról vette át az illető. Összehasonlítás végett ideiktatom az imádság elejét:

Wi.-k. 32. Oh zyz mariank egyeth-
len egy fya zep yefus vygaftald meg
az meg zomorodott edes anyadat.
(Nytár. II. XI. 1.)

44. l. Oh zyz marianak egyetlen
egy fya zep yefus vigaftald a meg
az meg zo-³ (Nytár. II. XII. 1.)

Göm.-k. 14. Oh zyz mariank
egygyetlen egy fya zep ihus vygaz-
tald meg az the meg zomorodoth
edes anyadath. (Nytár. XI. 299.)

A Wi.-k. romlott szövegén is fölismerhetjük a Göm.-k. hatását. Ez a kölcsönzés bizonyítja, hogy a két kódex egy kolostorban

¹ Sajnos a Nytár ezúttal sem közli a latin szövegeket.

² V. ö.: IK. 1927. 212. l.

³ A RMNy. (IV. b. k. IV. és VI. l.) kiadása pontosabban föltünteteti az eredetinek helyesírását.

volt s együtt vándorolt; ez a kolostor pedig, mint ezen imádásos könyveknek más kódexekkel való összefüggéséből következtetjük, csakis a nyulakszigetebeli Domonkos-apácák kolostora lehetett.

A Wi.-k. összefügg pl. az Érsekújvári-k-szel is. Több fejezetük párhuzamos, vagy akár közös eredetinek a másolata.¹ Legnevezetesebb közülök a *Szentséges életnek módja* című; itt lényegtelen eltérésekkel annyira egyezik a két szöveg, hogy még azt is föltehetjük, hogy az Ers.-k. szövege egyenesen a Wi.-k. szövegének a másolata.

A Wi.-k. szentírási szakaszain, mint ezt már Toldy Ferenc² is észrevette, megcsillan a Jordánszky-k. bibliájának a nyelve. Összefügg tehát a kódex avval a bibliafordítással is, melyet a Jord.-k. őrzött meg s melynek domonkos eredete lehetséges.

A Wi.-k. e szerint kapcsolatos egyrészt az óbudai Kláraszüzek részére készült Nád.-k-szel, másrészt domonkos eredetű kódexekkel. (Göm.-, Ers.- és Jord.-k.) Így mindenképen a nyulakszigetebeli Domonkos-apácákhoz jutunk el.

A Wi.-k. külső alakja és anyaga is egyező a margitszigeti apácák használatára készült kódexek kiállításával. Alakra nézve a Göm.- és Thewr.-k. nagyságának felel meg. Mint imakönyv, mind a három zsebkönyvalakú.

A Wi.-k-et papíryanaga s mérleg alakot föltüntető vízjegyei³ is hozzákapcsolják a margitszigeti apácák részére készült könyvekhez. A margitszigeti kódexek (pl. Marg.-k., Dom.-k., Göm.-k.) legáltalánosabban előforduló vízjegye a mérleg egyes vagy kettős körben, különféle változatban. A vízjegy közös előfordulásának magában véve különösebb jelentőséget ugyan nem tulajdoníthatunk; de a teljesség kedvéért megemlítem ezt az egyezést és kapcsolatot is.

b) A Gömör-kódex.

A Göm.-k. domonkos jellegéről először Horvát István szólt. Meggyőződéssel erősítgeti: «Így e' Kézirat a' Szent Domonkos Szerzete szorgalmának hagyománya».⁴ A kódex domonkos jellegét kiadója, Volf György szintén már 1884-ben meghatározta. Szintén arra hivatkozott, hogy a kódex főmásolója, Katalin nevű apáca Sz. Domonkost ismételtlen «atyánk»-nak mondja.⁵

¹ A Wi.- és Ers.-k. párhuzamos fejezetei: 1. *Szentséges életnek módja*. (Wi. 123=Érs. 258.) 2. *Az isteni szeretetről*. (Wi. 359=Érs. 238.) 3. *Atyafiúi szeretetről*. (Wi. 367=Érs. 241.) L. Pusch Ödön: *Vallásos elmékedések kódexeinkben*. Kolozsvár, 1910. 92—93. l.

² *A magyar nemzeti irodalom története*. Pest, 1864—65. 20. l.

³ Legtisztábban látszik a vízjegy a 3. levélen; de érdemes egybevetni a 122., 132. és 138. levéllel is.

⁴ *Tud. Gyűjt.* 1835. X. 105.

⁵ *Nytár* XI. k. XXIV. és XXVI. l.

De nemcsak ez a Katerina nevű Domonkos-apáca, aki a kódex imádságainak fő leírója s az egész imakönyvnek összeállítója, szerkesztője, hanem Krisztina nővér is, akinek részére, de közös használatra állította össze Katalin nővér az imádságokat, Sz. Domonkos rendjéhez tartoztak. A kódex tehát kétségtelenül domonkos jellegű.

Volf érveléséhez hozzáfűzhetjük még azt, hogy ugyanez a valamennyire latinul is tudó Katalin apáca másolta a kódex lapjain Árpádházi Boldog Margitnak latin zsolozsmáját. Volf csak annyit jegyez meg: «Itt az eredetiben 27 lapon (269—295. l.) a magyar szent Margit tiszteletére végzendő ájtatosság van latin nyelven». (Nytár XI. 368.) Ez a latin ájtatosság Boldog Margit officiuma v. i. zsolozsmája, amint azt a magyar domonkosrendiek a XV. század második fele óta szokták végezni Boldog Margit halála napján. Az officium címét jelzik a latin szöveg kezdő sorai is: *Incipit istoria beate margarete virginis eximii quarti regis bele filie* (269. l.) A zsolozsma ily dicsőítést tartalmaz:

Nostri tegmen ordinis
femineo flore

virginalis agminis
fulget in decore (293. l.)

Vagyis a zsolozsma «a mi rendünk női ága oltalmának», azaz pártfogójának nevezi Boldog Margitot. Katalin apáca itt domonkosrendi liturgikus szöveget, a magyar domonkosrendiek breviáriumának kiegészítő részét, függelékét iktatta be a kódexbe. A domonkosrendi liturgikus szöveg fölvétele szintén bizonyítja egyúttal a kódexnek domonkos jellegét is.¹

A zsolozsmába a 9. lecke gyanánt be van ékelve Boldog Margit latin legendája.² Ez a legenda János mester, v. i. Joannes de Vercellis, a Budán hosszabb időt töltő domonkosrendi egyetemes rendfő legendáján alapul s nem a magyar Marg.-l. szövegén, miként Pray György vélte.³ Ha a Nytár sajtóságos módon nem irtózik a latin szövegektől, s közli legalább a breviáriumi lectiókat, már 1884-ben kaptunk volna izelítőt János mester legendájából. Most szinte úgy kellett fölfedeznem a Göm.-k. latin Margit-legendáját.

Volf György úgy sejtette, hogy a Göm.-k. a veszprémi Domonkos-apácák részére készült. Ezt a föltevését arra alapította, hogy Veszprém közel volt a nagyvázsonyi pálos kolos-

¹ Az officium verses részleteit, köztük a hymnusokat, Dankó József is közölte Ferrari nyomán. *Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae*. Bpest, 1893. 159—167. l.

² Ferrari nyomán Horváth Cyrill közölt szemelvényt a breviáriumi lectiókból. *Joannes Vercellensis és a magyar Margit-legendá*. Bpest 1908. 9—10. l. (III—VIII. lectio.)

³ Pray Georgius: *Vita S. Elisabethae viduae nec non B. Margaritae virginis*. Nszombat, 1770. 247. l.

torlóz, ahol a kódex néhány imádságát (47—53. és 53—58. l.) másoló Tetemy Pál pálos szerzetes volt vikárius. Csakhogy a Tetemy szerzőségére és vázsonyi vikáriusi tisztére vonatkozó följegyzés a kódexben nem Tetemy Pálnak kezeirása; e sorokat Katalin apáca, az imádságos könyv összeállítója, jegyezte be később a 53. lapnak Tetemytől üresen hagyott aljára. E bejegyzés természetesen csak annyit jelent, hogy a bejegyzés idején, legkorábban 1516-ban, volt Tetemy vázsonyi vikárius, de nem jelenti egyúttal azt is, hogy Vázsonyban írta a kódexnek rá eső részét. Írhatta előző állomáshelyén, vagy esetleg Budaszentlőrincen avagy Budán is. Mint vázsonyi vikáriusnak is többször meg kellett fordulnia a pálosrend középpontjában, a budaszentlőrinci kolostorban, ahol akkor a rend generálisa is székelt. Annyi bizonyos, hogy dömés apácakolostor közelében kellett dolgoznia. A kódex általa másolt részének ugyanaz a papírja és vízjegye (kettős köröndben mérleg), mint a kódex közvetlenül utána következő részének. Katalin apáca nem új íven kezdi a maga írását, hanem az 58. lapon, a Tetemy által nagyobbbrészt üresen hagyott lapon.

A pálos szerzetes e szerint nemcsak a papírt kapta megbizóitól, hanem szinte együtt dolgozott a dömés-apácákkal. Melyik kolostor részére dolgozott? A kódex paleografiai vizsgálata, a margitszigeti kódexekkel való kapcsolata s vándorlása is mutatja, hogy margitszigeti Domonkos-apácák használatára készült. A zsebkönyv alakú imakönyv kiállítás, papíryanaga, mérleg és kalap alakot mutató két fő vízjegye egyező azokkal a kódexekkel, melyek a XVI. század első negyedében s azon a tájon készültek a margitszigeti apácák részére. Maga a Göm.-k. az 1516. évszámot tünteti föl. Másolói is, Tetemyn kívül, Katalin apáca és névtelen társai, a margitszigeti kolostor lakói voltak.

A Göm.-k. szoros belső kapcsolatban van a Wi.-k.-szel: *Sz. Brigitta 15 imádsága* feltűnően egyező szövegű mind a két kódexben.

Együtt is vándorolt vele meg a Thewr.-k.-szel. Arról már szóltam, hogy a Wi.-k. egyik imádságát utólag írták át a kódex lapjaira a Göm.-k.-ből. A Göm.-k.-nek is van ilyen későbbi átvétele a Thewrewk-k.-ből. A Thewr.-k. (67—76.) *Úr Istennek tiz útaról való ájtatos imádságok* című ájtatosságát átírták a Göm.-k. pár leveles későbbi toldalékára, a kódex mai 4—10 lapjára, 1555-ben, amikor mind a margitszigeti, mind a veszprémvölgyi Domonkos-apácák a török veszély miatt már elmenekültek kolostorukból. Ahol 1555-ben írták a Göm.-k. toldalékát, ott volt ugyanakkor a Thewr.-k. is. Tudjuk, hogy a Thewr.-k. egy részét Sövényházi Márta margitszigeti dömés apáca írta, ugyanaz, aki az Ers.-k.-et is másolta. A Thewr.- és Ers.-k.-nek is együtt kellett tehát vándorolniuk a Wi.- és

Göm.-k.-szel. 1541 után s 1555-ben is ez a négy kódex egyes-egyedül a Margitszigetről menekült Domonkos-apácák szent-jános kolostorában lehetett együtt s onnan vándorolt az apáccákkal együtt tovább Nagyszombatba, míg végül Kláraszűzek birtokába került.

A Göm.-k. utólagos bejegyzéseiből megállapíthatjuk, hogy a kódex talán már a XVI. század végén klarissza-apácák birtokába került. Legfontosabb a régi kötés táblájára írt bejegyzés: «Sor. Catarina Constancia». Ez a Soror Catarina Constancia azonos Schimatics (más írásmód szerint Schymadics vagy Simitic) Catharina Constancia későbbi klarissza apátnővel.

Schimatics Katalin Konstancia az 1668., majd ismét 1677—79. években fordul elő a nagyszombati Kláraszűzek apátnőinek névsorában.¹ Mint a Lányi-k. bejegyzéséből tudjuk, szokásban volt a nagyszombati kolostorban, hogy fogadalomtételükre emlékül egy régi könyvet kaptak az apácák. Így kapta 1689 dec. 27-én Vlassich Katalin Franciska apáca a Lányi-k.-et², s ugyanígy kaphatta a Göm.-k.-et Schimatics Katalin Konstancia. A Göm.-k. e szerint a XVII. században a nagyszombati Kláraszűzek birtokában volt.

A margitszigeti apácák közül teljes néven is ismerünk egy Katalin (Kató) nevű apácát. Ráskai Lea jegyezte föl a Domonkos-k. 265. lapjának aljára: «Ezer evt zaz es tyzenheet eztende vben vegeztetet ez kevnv yerdan hvfuet napyá vtan, Ezen eztende vben halanak meg az veen fororok, legendy kato azzon mynd az tevby». 1517-ben április 12-ik napjára esett húsvétvasárnapja, a Dom.-k. ezen részének másolását tehát 1517 április 15-én fejezte be Ráskai Lea s ezen keltezésében megemlékezik Legéndy Kató asszony haláláról. Ez a Legéndy Kató apáca a nógrádmegyei Legénd községben még 1518-ban is birtokos Legéndi Legéndy nemesi családnak sarja volt. A család bírta Legénd helységet a középkorban.³

Fölmerül a kérdés, miért nevezi meg Ráskai Lea az 1517 elején elhalt öreg apácák közül egyedül Legéndy Katót. Miért emlékezik meg róla különösebb kegyelettel? Az apácák szabályaiból tudjuk, hogy a középkor folyamán a könyvtáros apáca nemcsak gondoskodni tartozott az új könyvekről, hanem rendszerint ő maga vezette is a könyvek másolásának munkáját. A szorgalmas könyvmásoló Ráskai Lea apácáról, ki a könyvek egész sorának összeállításában és másolásában vett részt, szinte biztosra vehetjük, hogy abban az időben ő volt a margitszi-

¹ Rupp György: *Magyarország helyrajzi története*. Pest 1870. 102—103. l. — Karácsonyi i. m. II. 473. — Györi Tört és rég. füzet, IV. füzet 427. l.

² Nytár VII. XLVII. l. — T 27. l. — N 218. l.

³ Borovszky Samu: *Nógrád vármegye*. Bpest é. n. (Magyarország vármegyéi és városai) 72. l. — Nagy Iván: *Magyarország családai*. Pest, 1860, VII. 76. l. — Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. Bpest, 1913. VI. 360. l.

geti kolostor könyvtáros apácája. Ő utána Sövényházi Márta, a szintén buzgó és ügyes könyvmásoló örökölhette a könyvtárosi tisztet. Hátha Lea nővér előtt Legéndy Kató volt a könyvtáros apáca, épen azért emlékszik meg róla, mert szorosabb kapcsolat fűzte hozzá?

Azonosíthatjuk-e a kódexmásoló Katalin (vagy ahogy ő maga latinosan írja: Kateryna) apácát Legéndy Kató asszonnyal? Legéndy Katóról csak annyit mond Ráskai Lea, hogy öreg apáca volt s 1517-ben húsvét hetében halt meg. A Göm.-k.-et összeállító és másoló Katalin apáca törődött, beteges apáca; 1516-ban a kódex másolása közben ismételten panaszkodik betegségéről, s ennek nyoma többször írásán is megtetszik. Folyamatos, gyakorlott, egyenletes írása ilyenkor hanyagabb, ritkásabb, öregesebb. Betegségében Boldog Margithoz is fohászkodik segítségért s lemásolja Boldog Margit zolozsmáját, hogy bármikor kéznél legyen, s Krisztina apácával közösen használhassa. Hogy valóban használta is, az kitetszik az eredetileg hibásan másolt szöveg utólagos javításából. Katalin nővér 1516 augusztus 12-én kezdte meg a maga másoló munkáját, s a rásó kisalakú 202 lap másolásával még többszöri betegeskedése mellett is kényelmesen elkészülhetett az év végéig. Legéndy Kató 1517 tavaszán halt meg, így csakugyan beteg lehetett a kódex másolásának idején.

Az a kevés és szűkszavú adat is, amit Ráskai Lea és a kódexíró Katalin apáca följegyzéséből tudunk, annyira összevág, hogy a kódexmásoló Katalin apácát bizvást azonos személynek tarthatjuk Legéndy Kató apácával. A személyazonosságot támogatja az a körülmény is, hogy Katalin apáca írásán a palóc nyelvjárás sajátosságai csillannak meg. A Legéndy-család pedig palóc nyelvterületről, a nógrádmegyei Legénd községből származott. Legéndy Kató nevét is odasorolhatjuk tehát a könyvmásoló Ráskai Lea és Sövényházi Márta apácák mellé. Hogy Katalin nővér, a Göm.-k. összeállítója, dolgozott-e más kódexen is, nem tudom. Mindenesetre érdemes volna írását összevetni a margitszigeti kolostor részére készült egykorú kódexek eddig még ismeretlen másolónak kezeirásával.

c) Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról.

Az *Apostolok méltósága* egyik része annak a kódex-kötetnek, melyet a budapesti egyetemi könyvtár öt felé választott s ötféleképen keresztelt el. Vargha D. a valószínűleg domonkos eredetű kódexek közé sorolja.¹ A kétségre nincsen ok. Az *Apost. mélt.*-ával egy kötetbe tartozott eredetileg a *Példák könyve* is, amelyen Ráskai Lea is dolgozott, s ez kétségtelenül a margit-

¹ VA 108. I., VE 232. I.

szigeti Domonkos-apácák részére készült. De maga a kódex is több helyütt elárulja domonkos eredetét. A domonkosrendi szenteket (Sz. Domonkos, Aquinói Sz. Tamás, Nagy Sz. Albert, Ferreri Sz. Vince, Árpádházi Boldog Margit) majdnem mindig «atyánk» vagy «anyánk» jelzéssel említi,¹ viszont más szenteket, p. o. Sz. Bernát doktort, Sz. Bonaventurát atyánk jelző nélkül. A kétségtelenül domonkos eredetűnek tartott kódexek között is alig van még egy, mely ily feltűnő módon s annyiszor hivatkozik a domonkosrendi szentekre vagy követendő példájukra. Világos, hogy az «édes néném» és «édes leányaim», kiknek szeme elé állítja a kódexíró e szentek példáját, maguk is Domonkos-apácák voltak, mégpedig margitszigeti apácák. Nem férhet kétség e kódex domonkos eredetéhez.

TIMÁR KÁLMÁN.

¹ Ezekre a helyekre pontosan hivatkozik Volf György. Csak annyit fűzhetünk hozzá az ő adataihoz, hogy Szent Tamás doktor atyánkat négy ízben is említi a kódex szövege (25¹², 41², 41¹¹ és 55²⁶.) Nyír. VIII. k. XXXIV. l.